

Četvrto poglavlje

OBLIKOTVORNA MOĆ STRAHA I SVIJEST DVOJBENA IDENTITETA

Osamostaljeni strah ne miruje! Subjektivirano biće straha odjeljuje se od prilika u kojima su napadač i žrtva, te sada osamostaljeni *strah oblikuje žrtvu i njezina neprijatelja*. On svijesti narodnoga opstanka postaje skrovište, pa se prilagodbom pjesnikove riječi može ustvrditi: »u mraku bića sakupljeni strah« svijesti narodnoga opstanka očekuje »priliku predmeta ili djela da se povodom nje ispolji« (T. Ujević). Iz skrovišta i riznice nakupljena straha izvlače se opisi vlastita straha. U njima su dani čini i učinci odsutna, a *u gestama i simbolima straha prisutna neprijatelja*. Strujom prenošenja predaje ovo skrovište i riznica ostaju uglavnom netematizirani. Pojedine grane patriotskoga smjera duhovne predaje preuzimlju i kroz povijest pronose onaj *arhetip* (»Turčin«, a dijelom je to i Marulićev »Oloferno«) kao središnji lik utjelovljenja neprijatelja i kanon opisa neprijatelja.

Neproblematizirano biće osamostaljena straha, nematematizirano podrijetlo rečene riznice i vezivanje neprijatelja samo uz jedan njegov arhetipski uzoriti lik na površini se pokazuju preko nerazdvojna para predaje: *Turci i predziđe* dvije su označnice stradanja i poslanstva hrvatskoga naroda. Oslonac su tuženju Hrvata. Reklo bi se manje zbog svoje nevolje, a više iz uvjerenja o sljepilu, neuidavnosti i nezahvalnosti zapadnoga kršćanstva (Zapada) za hrvatske zasluge u obrani europske kršćanske civilizacije.¹⁵³

Predziđe i tuženje nešto prikrivaju.

Prikrivaju dvojbenost identiteta svijesti. To čine preko više priča *kao da* o kojima se raspravljalo u prvome dijelu. Ovdje ih opet navodimo u kontekstu potrebna isticanja uvriježene postavke i raspoloženja svijesti narodnoga opstanka. To je svijest koja (se) podsjeća i koja u *borbi za priznanje* uvjerava Drugu svijest u svoje usudbeno shvaćeno *biti između*. Dakle:

kao da Hrvati nisu tu radi sebe, nego radi nekoga ili nečega izvan njih;

kao da Hrvati ne smjeraju ostvarivanju vlastitih potreba i interesa, nego su tu *radi drugih* za koje se bore i napušteni u neravnopravnim bojevima stradavaju;

kao da neupitne zasluge u anarhičnu svijetu – danas bi se reklo »međunarodne zajednice« – mogu po-

---

¹⁵³ Gligov izbor poslanica i govora znamenitih Hrvata u knjizi *Govori protiv Turaka (1983)* dostaje za općenit uvid u tematski i problemski sklop »Turci-predziđe« kako je dan u tom štivu nastalom koncem 15. i početkom 16. stoljeća. Sva potonja domoljubna, historiofilijska, povijesnoznanstvena i druga djela ne unose bitno nove spoznaje u stanje toga duha kako se ono očitovalo na stranicama Gligova zbornika.

tisnuti vladavinu interesa i cinizam novovjekovne politike kako se ona pod korom legitimacijski dane poopćivosti interesa upravo na Zapadu nezadrživo probija;

kao da postoji (željeni) homogeni bitak-u-svijetu zajednice kršćana u presudnim događajima hrvatske povijesti;

kao da konstrukti poopćiva bitka Zapada doista obvezuju države, velike narodne, staleške i klasne skupine dok pitaju i skrbe o svome bitku-u-svijetu.

Na prijelomnici srednjovjekovlja u novi vijek Marko Marulić – kršćanski pjesnik, znameniti pisac *Pouka za čestit život*, začinjavac, dijelom renesansni čovjek¹⁵⁴ – osviješteni je svjedok raspuknuća u idealizmu kršćanskoga bitka u svijetu i maran pobornik obnove kršćanskoga jedinstva. Njemu se na izdvojenju tekstu pisma sijeku i raskrivaju pričini tuđe povijesti kao svoje i svođenja kršćanstva na nebitnost u igri zemaljskih državnih i posve profanih posebnih interesa moćnih. Adresati Marulićeve kritike s vremenom prolaze kroz mnoge preoblike. Svijest iščekujuće solidarnosti i pomoći (kršćanskoga) Zapada hrvatskomu narodu u nevolji – koliko se ne prepušta ugodnim samoobmanama – ne može

---

¹⁵⁴ Koliko je Marulić sapet srednjovjekovljem, a koliko je pak čovjek renesanse, u odgovoru na to pitanje nisu jednodušni: Kombol, *op. cit.*, 1945: 77; Filipović, *op. cit.*, c 1986: XV; Tomasović: »Tek je u našeg humanista, za razliku od talijanskih, jače naglašeno vjerništvo, ortodoksnost, koji su posljedak intimne pobožnosti, vjerojatno, te *straha od islama i bogumilstva iz nedaleke Bosne* (Marko Marulić Marul, Zavod za znanost o književnosti FF u Zagrebu, Liber, Zagreb, 1988: 29). U Maruliću je »sukob dvaju nazora, srednjovjekovnog i renesansnog, koji je zahvatio tada Dalmaciju, pa izbija i u ovoj ličnosti« (C. Fisković, *Baština starih pisaca, Prilog životopisu Marka Marulića*, MH, Split, 1971).

izbjeći pitanja: Što je Zapad? Što je Europa?¹⁵⁵ Godine 1522. Maruliću se – pred izbojem značaja i istine onoga što se mirovnim ugovorom dogodilo – po sebi razumljivi odgovori na oba pitanja obraćaju u *problem*. Istaknut značaj odnosa između razuma kršćanskoga nauka i mirom uspostavljena hinjena prijateljstva izvodi do metodičkoga prijepora. U njemu nastaju napetosti, nesklapnosti i opreke između teologijskih, filozofijskih, mitskih ili kakvih drugih načela što pretendiraju na poopćivost za neku zajednicu života oblikovana pod prisilom djelujućih moći, potreba, interesa, sila i ustanova. U struji patriotskoga smjera svijesti narodnoga opstanka »kršćanstvo«, »katoličanstvo«, »Zapad«, »Europa« jesu glavne inačice želje i nade u siguran život pod vladavinom načela koja Hrvate izvlače iz rubna europskoga položaja i u njemu ugrožene općenitosti pod navalom slučajnosti i proizvoljnosti.¹⁵⁶

---

¹⁵⁵ U pitanju »Što je Europa,« svijest narodnoga opstanka ophrvana dvojbama u skrbi za bitak svoga opstanka, ne traga izravno za spekulativnom ili kakvom znanstvenom pouzdanom odredbom Europe. Njezino je traganje posredovano temeljnom skrbi koju bi ona mogla prepoznati i izraziti emfatičkim – ovdje slobodno preinačenim davnim Krležinim pitanjem, stihom: Što može hrvatski čovjek na evropski Veliki petak? Marulićeva žudnja za jedinstvom kršćanske Europe u pomutnjama koje su u kršćanstvu uzele maha povećale su »unutareuropsku agresivnost, tj. strah koji su kršćani osjećali jedni od drugih«; osim stalnih strahova čovjeka toga doba europskim prostorima vladaju i učestali ciklični strahovi od kuge, gladi, rata, poreza, vojnih pustošenja; od 1342. do početka XVII. st. stvorilo se *carstvo straha* (J. Delumeau, *Strah na zapadu, I*, Dnevnik, Novi Sad, 1987:33-35).

¹⁵⁶ Odsječak »evolucije čovječanstva koji ne oklijevajući označavamo kao zapadnjački nije oduvijek vidio sebe kao ono jedinstvo kakvim ga mi vidimo. Ako se to jedinstvo uopće dade vidjeti – Koselack i Foucault ... datiraju taj visinski pogled na jedinstvo Zapada u drugu polovicu 18. stoljeća – onda je to moguće samo iz svijesti

Marulićev obrat pitanja u problem slijedi iz uvida u napuštanje vodećih načela, kojim se hrvatski narod uvlači u viševrsne prisile. Njima prepušten, on *sam* mora odmjeriti *odnos* između vrijednosti života (opstanka) i nalažuće mu snage načela razuma!

Pri tomu *strah* prožimlje narod i grozi mu se većim jadima – kako se veli u pismu Hadrijanu VI.

No istodobno *ne čuva li* taj nezvani gost strahujuću svijest narodnoga opstanka?

---

jedne krize...« (M. Frank, *op. cit.*, 190). Dakako, Marulić ne vlada poststrukturalističkim pojmom Europe i jedinstva Zapada, ali se u njegovu zgražanju naziru obrisi *iskustva* krize poretka ideja i svijeta, identiteta kršćanskoga opstanka, protuslovlja zbilje i vodećih konstitutivnih pojmova predaje.

Peto poglavlje

FIGURE PRISILNA HINJENJA

U ocrtanu svijetu pričina svi hine prijateljstvo! Venecija, Turci i »naš narod« moraju hiniti prijateljstvo dok su na snazi pravila igre što izvire iz Maruliću nenaravna spoja, skandala.

Hinjenje je dvostrano. Venecija se Turskoj pokazuje *kao* prijatelj. Vrijedi i obratno. Model je isti, ali jedno je mletačko kršćansko *kao da* prijateljstvo, a nešto drugo tursko, Maruliću nevjerničko *kao da* prijateljstvo.

Igra je sve složenija. Dva jaka igrača uvlače u igru trećega – »naš narod«, hrvatski narod. Piscu je »naš narod« kršćanski puk. Zato bi on u zbilji teksta-prekida trebao znati da pravoga prijateljstva s njevjernicima ne može biti. Nespojivi su Maruliću kršćanski bitak zajednice (Vjera, Zakon, Običaji...) i nevjernički bitak zajednice (ili protimbe Kristu, Zakonu i Običajima). Spoznaja te nespojivosti učvršćuje svijest pisca i njegova kršćanski osviještena naroda o vlastitoj nevolji *u nametnutim i samonametnutim prisilama*:

1. Podanikovo hinjenje

Podanik Venecije *mora* priznati i njezin mirovni ugovor 1503. Izvršenje podaničke obveze vodi narod-podanika prema novoj obveznosti. On dakle *mora* hiniti prijateljstvo s Turcima. Ako se s Marulićem drži da »naš narod« zna narav prijateljstva u kršćanskome bitku i biti svoje zajednice, onda mu nije teško vidjeti ni onaj nenaravan spoj. No, s obzirom na svoje podaništvo i moguće veće nevolje on *mora* hiniti kako ne vidi spoj nečega što je prema razumu nespojivo. *Mora* svjesno odlučiti da nenaravno vidi naravnim. Jednako tako *mora* – obvezan gospodaru i znajući za sva prethodna moranja – pristati na još jedno hinjenje: *mora posve svjesno* hiniti prijateljstvo s Turcima.

U tekstu/prekidu drži se neupitnim da narod nije onesposobljen za uvid u to što se događajem 1503. godine dogodilo.¹⁵⁷ Izvan doktrinalna obzora piščevo bi

---

¹⁵⁷ U onodobnome je Splitu bilo dvije stotine pismenih od ukupno pet tisuća stanovnika. O kakvoj bi se tu osposobljenosti ili onesposobljenosti uopće moglo raspravljati? Na pitanje koje je već postavljeno u prvome dijelu ovih razmatranja »možemo li govoriti o ideologijama kultura koje nisu ušle u tijek što ga Mannheim opisuje kao slom sveopćeg sklada, ako je takav uopće postojao« naveden je kratak Ricouerov odgovor: o ideologijama se može govoriti tek od nastanka korjenitih protuslovlja temeljnih ideja. Integracija – jedna od temeljnih funkcija ideologije – bez sukoba još je predideološka (*op. cit.*, 1986:259). No, ako se pod proizvodnjom ideologije i ideologijom razumije golem raspon onesposobljivanja čovjeka, dijakronijski i sinkronijski gledano, onda bi se ono ideološko moglo protegnuti i na prilike što prethode sukobima korjenitih protuslovlja temeljnih ideja (Paić, *op. cit.*, 1991:82, 83). Tim bi se smjerom moglo problematizirati stanje svijesti Marulićeva »našega naroda«. No ta

razumijevanje dogođenoga i svijesti (raspoloženja i osjećaja) naroda vjerojatno bilo nešto drukčije. I naše bi se sudjelovanje u oslobađanju naboja teksta nešto drukčije usmjerilo.

No igra nije okončana. Ona se tek razigrava.

Na vidjelo izlaze još dva naspramna *kao da*:

Jedno je mletačko kršćansko *kao da* prijateljstvo s Turcima nevjernicima.

Hrvatsko je kršćansko *kao da* prijateljstvo s Turcima nevjernicima uvjetovano dvostrukom prisilom: podaničkom obvezanošću («Savez, dakle, koji – priznajem – imamo s njima...») i životnom ugrozom; iznuđeni pristanak na *kao da* prijateljstvo s Turčinom vođen je *strahom* »od još veće nevolje...« .

Figure te jezične, svijesti narodnoga opstanka životno važne igre, mogle bi se pokušati prikazati i na turskoj strani. Njoj su se Mlečani i »naš narod« oglušili o

---

svijest – o kojoj možemo pokušati misliti – ne oblikuje predaju izravno. Kroz vrijeme se probija svijest pismenih o toj svijesti i potonji pismeni unose preoblake u predanu im svijest i vijest pismenih o svijesti puka. Što je i kako je mislio splitski pučanin, to nam kazuje/piše Marko Marulić. Njegova nam je riječ predana, predana nam je i svijest »našega naroda.« Naravno, u »knjigovodstvenoj kulturi stvari prelaze izravno iz jedne knjige u drugu, knjiženje je na neki osobit način čitav život...« (Sloterdijk, *op. cit.*, 1992:67). Svijest hrvatskoga narodnog opstanka glavnim svojim dijelom pada u tijek »knjigovodstvene kulture« u kojoj ima tragova »prikrivene usmenosti« (Havelock, *op. cit.*, 1986:66). Izvlačenjem iz prevlasti usmene tradicije – koja »sama po sebi...ne nudi nikakve dokaze o onome što se *uistinu* dogodilo (Leach, Aycock, *op. cit.*, 1988:36) – predano postaje raspoloživo prisjećajućem čitanju koje se kreće u načelno istoj enciklopediji kontrolirana sporazumijevanja: ako je naše pamćenje i oblikovano prema zakonima govornoga jezika, pismenost mu daje potrebno »umjetno pamćenje« (Havelock, *op. cit.*, 96).

Objavu i zatrovali je poganstvom; tu se »nevjerništvo« pokazuje u drukčijem simboličkom sustavu i semantičkom polju što ih *Kur'an* otvara.¹⁵⁸

2. Diskurs opstanka

Za nama je ostalo upućivanje u svijet pričina. Pred nama je razumijevanje podnošenja bojazni i straha što ih intenzivno čute pisac i narod.¹⁵⁹ Pri tomu se i naša

---

¹⁵⁸ Islamom vlada strogi monoteizam. Tko je u *Kur'anu* »nevjernik«? U toj se knjizi govori i o prijašnjim vjerovjesnicima što ih je bog slao Židovima i kršćanima koji su ljudima donosili Objavu, ali su je ljudi iskrivili, oglušili se o nju i zatrovali je poganstvom. U *Kur'anu* se Židovi i kršćani pozivaju da se *vrate* vjeri u Božje jedinstvo – jer Bog (Allah) je jedan za sve, i kršćane i Židove i muslimane, samo što to prvi još nisu shvatili. Kuranska je objava posljednja objava, a Muhamed posljednji vjerovjesnik. Od kršćana i Židova traži se da shvate svoje grijehe i okrenu se pravoj vjeri. »I raspravljajte s pripadnicima Knjige (*Tore, Evandelja*) samo na najljepši način, osim s njihovim nasilnicima i (što) je objavljeno vama« (24:46). No sveta je knjiga izvor, ali je ljudima i sredstvo čiji je sredstvomni značaj posredovan potrebama i interesima i njima potaknutim tumačenjima. Što vrijedi za *Kur'an*, vrijedi i za zlouporabe *Biblije*. Daleko su Maruliću tankočutna razlaganja ideja i života njemu inače nedovoljno poznata Istoka, dok turske prethodnice pustoše splitskom okolicom. Drukčije misli i Europa: ako je despotski Istok doista onaj Drugi, koji nam je pokazan, istodobno je i onaj koji nas gleda i koji nas se tiče – drži se tako od 1669, kad je poslanstvo Porte posjetilo Luja XIV (Grorishard, *op. cit.*, 29) – daleko od ratne zbilje.

¹⁵⁹ Strepnja, bojazan i tjeskoba sa stranica *Biblije* upućuju na širok raspon prilika i osjećaja kakvi dijelom vjerojatno obuzimlju pisca i

riječ prepleće s Marulićevom. Pod vidnim kutoŕ naših motivacija i naših pitanja ona nastoji osloboditi to što je na neki naćin u Marulića možda tek *in nuce* nazoćno i što nekako sudjeluje u stvaranju okosnice teksta.

Što je napokon okosnica teksta prekida Epistole ?

Jesu li *strah i strah pred strahom* ta okosnica koja je djelovanjem sila prenošenja u nešto drugo prenesena, preoblikovana ili izoblićena *stigma*, znak koji za-vodi prisjećajuće ćitanje ?¹⁶⁰

---

narod: kaŕe se, opsjednute mori *agonia* glede ishoda borbe (Mk 3, 14; Lk 22,44); predodŕba zatvorenosti, opkoljenosti (1 Sam 23,8); pa zahvaćenost, prigušenost, priklještenost (Lk 8,37); ćutjeti bojazan/ /strepnju znaćilo bi i biti u »uzbućenu mirovanju«, ona je i pretpostavka nasljedna grijeha, »strepnja je stvarnost slobode kao mogućnost za mogućnost« (Kierkegaard, *op. cit.*, 1970: 18, 21, 39). Tjeskoba ćini mogućim strah (Heidegger, *op. cit.*, par. 40). Bojazan je »sloboda kao mogućnost«, neodrećenost, bezobjektnost i bespomoćnost su njezine znaćajke (P. Haerlin, *Angst, u: Handbuch philosophischer Grundbegriffe, sv. I*, Koesel Verlag, Muenchen, 1973: 92-94). Strepnja u traumatskoj situaciji psihologiji je i psihoanalizi »dotok odviše brojnih i snaŕnih podraŕaja koje subjekt nije sposoban staviti pod nadzor« (Laplace – Pontalis, *Rjećnik psihoanalize*, A. Cesarec, Zagreb, 1992: 30-31). *Strah je odrećen*: Kad Isus kreće prema Jeruzalemu, njegove rijeći ne bude nemir pun zebnje, jer ono što je tu skriveno *on vidi* pred svojim oćima« (Kierkegaard, *op. cit.*, 1990:749). E. Cioranu nije strahotno ono buduće: »Strah pred smrću nije ništa drugo nego projekcija straha koji se javlja onog našeg prvog trenutka sve do u budućnost« (Sloterdijk, *op. cit.*, 69). *Fenomen* straha Heidegger promatra u trovrstu pogledu: pred-ćim straha, strahovanja i za-što straha (*op. cit.*, par. 3). Strah je našemu Tinu Ujeviću i odrećen i neodrećen istodobno: »Osjećaj straha ne osjećaju se zato što je ćovjeka neki ćin ili lik preplašio, nego što je u mraku bića sakupljeni strah oćekivao priliku predmeta ili djela da se povodom nje ispolji. Tako se možemo preplašiti i sami, u svojoj sobi« (*Opojnost uma, Misli i pogledi Tina Ujevića*, priredio D. Jelćić, A. Cesarec, Zagreb, 1986, 389).

¹⁶⁰ Prenijet u nešto drugo, prenijet u kakav drugi sustav ljudskih znaćenja, strah se može povući iz jasna polja svijesti narodnoga op-

Nosiva vrijednost straha ovdje uistinu izvire iz narodu/piscu presudna značaja igre u koju je nepitan uvučen. U protivnom, težište bi Marulićeva skandaliziranja vjerojatno ostalo u polju etičkoga i moralnoga problema što nastaje u prijeporu stroga kršćanskog nauka i njemu nesuglasna djelovanja kršćana-Mletaka. Međutim, iskustvo straha i iskušenja svijesti u strahu pred strahom prodiru u prijepor doktrine i djelovanja. Svojom životnom značajkom i iz nje pokrenutom snagom oni razumu ne dopuštaju lagano izvlačenje iz skandala nadmoćnom pobjedom i provedbom obvezujućega zahtjeva proturazumskom i nerazumskom djelovanju.

A razum je neupitan.

Upitnim je postalo djelovanje.

Ono iz sebe – kako se nama pokazuje – proizvodi sve nove učinke, *pričine*. Nastali prijepor može se i ovako misliti: univerzalna pragmatika – sustav razvijena razuma kršćanskoga nauka – stoji sučelice izazovu čiju životnu snagu ne može zanijekati; a ugrožena svijest *mora* radi vlastita opstanka razviti i navlastito svoj diskurs održanja i skrbi za identitetom.¹⁶¹

---

stanka, ili se može pomaknuti u prostor neodredene slutnje. Tako se mijenja značaj očekivanja, a krivo usmjereno iščekivanje ne štiti svijest od zgražanja pred izbojem neočekivanoga.

¹⁶¹ Snaga svijesti narodnoga opstanka i njezine skrbi za identitet živi u struji otpora jednoličnu monologu koji totalizira pozivom svagda na prethodni autoritet, a ne na sebe; na Ja i Mi – neovisno imenovanje i pokazivanje u labirintu svijesti narodnoga opstanka. Imenovanje i pokazivanje način su njezina otpora konačnu zatvaranju u labirint koji gasi želju da jezik uopće izrekne »nešto drugo osim onoga što je već izrečeno«; to je i otpor svijesti narodnoga opstanka totalizaciji koja isključuje i »slučajnost pisanja« bez nadzora

U granicama tako mišljene davno započete jezične igre nastaje *labirint svijesti narodnoga opstanka*. Njegova složenost ne stavlja svijest pred jednostavnu i u korist razuma jednostranu odluku, koja put do izlaza vidi i prije nego što uopće osvijesti labirintnu narav i strukturu svoga svijeta. Tekst-prekid ne zahtijeva ni odluku kojom labirint ostaje nijemo trpno stanje narodne svijesti. Ona Marulićeva intencijom čista argumentacijska priča, ili samoizlaganje razuma, omogućila je piščevo skandaliziranje i opis polaznih obrisa strukture igre izmijenjenih pravila. Pod početnim vodstvom zgranuta razuma pokrenuto je međusobno izazivanje naših i piščevih pitanja i odgovora. Zbilja teksta-prekida nije ostala netaknutom našim upletanjem u njezin tijek. Kušamo naći sebe dizanjem skandala na metodičku razinu prijepora regulativa razuma i zahtjeva života; krčimo put sjećanju, osvješčujemo labirint prisila i subjektivirana straha: krećemo se unatrag prema jednome početku očekujući suočenje s ona tri dvojbena pitanja – ostati u granicama *nama* predana početka, priljubiti se uz početak kao prepoznato mjesto samonalaženja, samoprepoznavanja ili – iskušavajući sve to – nekako *se drukčije započeti*.

(V. J-F. Lyotard, *Postmoderna protumačena djeci*, A. Cesarec, 1990: 118 i d.). Otpor je to i svakoj pragmatiki univerzalističkih pretenzija koliko ona tijekom porabe rabi svoga uporabitelja (Fiske, *op. cit.*, 1989:107), te je čuvanje neshematičnosti i neapologetičnosti *ad hoc* – svojstava što se neopravdano pripisuje samo *common-sensu* (C. Geertz).

3. Skandal koji oslobađa

Vratimo se razumu. On je izazvan i pritisnut životnim zahtjevima. Susteže se odrješito osuditi takvu zbilju i takav život. Ali ih ne može ni odobriti. I dok prijepor traje, prisile se na strani svijesti narodnoga opstanka i dalje umnažaju.

Prisiljen na podanički posluš, a u strahu od još većih nevolja, narod već mora pristati na još jedan stupanj hinjenja.

Mora svoje izvana i iznutra (strahom) nametnuto viševrsno hinjenje stalno prikazivati *kao da* i nije hinjenje. Jer, za njegov odnos prema Veneciji, unatoč svim mogućim relativiziranjima, načelno vrijedi Nietzscheov nauk: »Jesi li rob? Tada ne možeš biti prijatelj.« A u odnosu Venecije spram »našega naroda« jednako vrijedi: »Jesi li tiranin? Tada ne možeš imati prijatelja.« Egzistencijalnim nadodređenjima taj narod – upisan u sporazum 1503 – *mora* održati budnom svijest o tomu da samo hini prijateljstvo spram Venecije. Svoje neprijateljstvo prema Turcima *mora* zatomiti i održavati ga svjesnim sukladno načelu razuma. Svijest u svome labirintu pričina *mora*, dakle, i sudjelovati u stvaranju pričina. Stiješnjena viševrsnim prisilama, svijest narodnoga opstanka vodi svoju najtežu unutarnju borbu: održava u životu potencijale razgovora sa sobom, svoju sposobnost uvida u odrednice vlastita identiteta i razlike spram oba jača igrača; štoviše, spram svih igrača u svojoj *biti-ili-ne biti igri!* Pri tomu ona prvenstveno skrbi za bitak svoga opstanka, da bi uopće mogla (u bojazni i strahu

koji je čuva od neodgovorne opuštenosti) skrbiti i izboriti se za određen način svoga bitka u svijetu.

O tome kako svijest narodnoga opstanka razumije bitak svoga opstanka i svoj bitak-u-svijetu na bitan način ovisi njeno držanje spram putova i stranputica labirinta. Na ovom je mjestu vidljivo da Marulićev »naš narod« stječe identitet kršćanskim bitkom zajednice, a čvrstina toga identiteta odmjerava se odnosom spram nevjernika; spram *Drugog* koji se grozi bitku njegova opstanka. Može se za Devereuxom ponoviti: Kakav je Spartanac, to se određuje njegovim odnosom prema Atenjaninu.¹⁶² I u Marulića vrijedi: kakav si kršćanin, to se – u krizi – pokazuje tvojim odnosom spram neprijatelja vjere. Tu se zahtijevani identitet ne stvara razvijanim odnosima osobe i društva: tek će trebati podnijeti duljinu puta razlaganja društva u svestrano očitovanje kvalitativno različitih osoba i njihova osviještena povezivanja u narod, društvo i državu. Za izlaganje kakvo je moguće u ovoj točki dovoljno je ostati na općenitu uvidu. To će reći, društva imaju povijesti, u njihovu se tijeku pojavljuju određeni identiteti, a te povijesti čine ljudi određenih identiteta.¹⁶³ Marko Marulić jedan je od stožernih likova reda »ljudi određena identiteta« u krizi narodnoga opstanka. Posredovanjem kršćanskoga nauka

---

¹⁶² Usp. G. Devereux, *Etnopsihoanaliza*, A. Cesarec, Zagreb, 1990: 204.

¹⁶³ Berger, Luckmann, *Socijalna konstrukcija zbilje*, 201. O granicama skupine i o njihovim promjenama u *kolektivnu identitetu*, mjerilima i indicijama etničkoga identiteta i njegove kristalizacije oko simbola usp.: D. L. Horowitz, *op. cit.*, 1976:114-122. O odnosu imena i identiteta u osobe i kad se identitet kristalizira oko simbolskog značaja imena usp.: D. J. de Levita, *Der Begriff der Identitat*, Surkamp Verlag, Frankfurt a/M, 1971:200 i d.

i toga što narod ćuti (strah od većih nevolja) on u nekoliko rečenica uspostavlja zbilju nenaravna spoja i pokreće nesvršenu igru koja nam je predana, u kojoj jesmo i u koju se svjesno upuštamo.

Taj je lik skandaliziran, a nije zatečen/ukočen.

Skandal ga oslobađa za problematizaciju živog i osebičnog: egzistencijalne strepnje, bojazni i strahova što prožimlju narodni opstanak:

»Podnosimo naime jade i pretvaramo se da ne budemo prisiljeni pretrpjeti i gora zla.« Ono *radi čega* se mora podnositi zlo i – kako je potanje već opisano – radi čega se utječe pretvaranju/hinjenju jest dakle izbjegavanje potencirane sadašnje prisile.

Na stranicama pisma Hadrijanu VI. Marulić pretežitop opisuje *zbog čega* je narod u nevolji i koji su mu *jadi*. No razlog nevoljama i svrha njihova podnošenja u labirintu svijesti povezano djeluju, dovode svijest u kušnju i stavljaju je pred odluku.

Šesto poglavlje

GOVOR I JEZIK STRAHOVANJA

Na svijest u labirintu narodnoga opstanka ne vreba-ju samo Minotaur-nevjernik i Venecija-gospodar. Opasnost dolazi s više strana.

Prvo. Tko pristaje na sva ona hinjenja, za takvu odluku ne može dobiti pristanak razuma.

Drugo. Narod je između više vanjskih i unutarnjih prisila, a strah pred još većim strahom, čini se, najjača je osviještena prisila na neposluh ili nesuglasje razumu.

Više je puta ponovljeno da labirint svijesti narodnoga opstanka nije prisposodiv stanu što ga je Dedal izgradio kretskom biku i da je bliža poredba labirinta svijesti s enciklopedijom-labirintom oblikovanim po ideji *Irrgartena* ili *Irrwega*: u složenu polju povezanosti pojedinih dez-orijentirajućih točaka i pravaca koji se sijeku teče *pokušaj-zabluda proces* svijesti.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Usp.: Eco, *op. cit.*, 1984:80 i d.

Pokušaj-zabluda teče od rasjeka i dvojbi nastalih – prema Maruliću – već u kršćanskome bitku u svijetu. U nj prodire razorno hinjenje kakvo smo prepletanjem naših i piščevih pitanja/odgovora *sebi* predočili viševrsnim *kao-da* likovima. No sva bi se iskušenja svijesti zahvaćene nesklapnostima kršćanskog bitka u svijetu načelno mogla prevladati odrješitim *da* Kristu, *da* Zakonu i *da* Običaju. Ali stvar stoji ovako:

naspram idealnoga trostrukoga kršćanskog *da* stoji izvanjsko trostruko protukršćansko *ne* Kristu, Zakonu i Običaju;

naspram visokozahajevnoga idealnoga kršćanskoga trostrukog *da* otkrivaju se unutarnja protimba i iznevjera – pojavljuje se u kršćana nazočno povijesno i aktualno *kao-da*: jedno *kao-da* prijateljstvo s nevjernikom i pokretanje svijeta pričina.

Kako se međusobno odnose ovo *kao* i s njim povezano *da* (ili *jest*) ?

1. Kao-i-da

Marulić je strog naučavatelj i branitelj kršćanske vjere u čovjeku i puku. U igri/priči njemu se ne mogu pripisati današnje metaforizacije *bitka* kao, primjerice, u Paula Ricoeura. Na ruševinama doslovna značenja, tvrdi francuski filozof, metaforizacija razbija ontologijsku na-

ivnost svijesti koja se inače lijepi uz *biti* (jest, da). U Ricoeurovu priricanju ontologijskoga statusa i onome *kao*, u izrazu *biti-kao*, više nije riječ o pričinu – kako se pokazalo u razmatranjima načina opstanka nazvana *radi sebe biti tu*. Svojim ontologijskim statusom taj *kao* postaje uvjetom razlaganja i rastvaranja jednom uspostavljena formalizirana diskursa i *započinjanja novoga*. U njemu se, u započetju novome diskursu, *da i kao* međusobno potenciraju. Svojim ontologijskim značajem oba zbiljski *jesu*.¹⁶⁵ Svijet se pukoga pričina pod takvim pretpostavkama povlači pred carstvom *imaginatio*.

Je li kratkim izletom u Ricoeurovo carstvo *imaginatio* doista posve napuštena *zbilja* koja se – i našim udjelom – pokazala zbiljom svijesti u labirintu opstanka? Stvarnosti kakva je uspostavljena značajem i istinom događaja 1503. razum ne može dati svoj pristanak, jer se uskratkom pristanka čuva *čistoća ideje* jedinstva kršćanskoga bitka u svijetu. Ali se i protiv zahtjeva razuma, i uvjerenja sukladna njemu, *u polje nužnih životnih odluka mora pripustiti pretvaranje, hinjenje*. Tako i dalje ostaje napetost između dviju bezuvjetnosti, između načela razuma i narodnoga opstanka prožeta osviještenim *strahom pred strahom*: »Savez, dakle, koji – priznajem – imamo s njime podržava strah da slučajno ne budemo prisiljeni pretrpjeti i gora zla.«

Obvezan razumom, Marulić ne može trovrsnom *da* dometnuti ontologijski status nevjerničkoga trostrukog *ne* i u krilu kršćanstva pokrenutoga *kao da*. Čista se argumentacijska priča ne može utemeljiti na oprečnu joj i

---

¹⁶⁵ »...ne postoji drugi način da se pravedno ocijeni pojam metaforičke istine nego tako da se kritička oštrica (doslovnog) *nije* uključi u ontološku silinu (metaforičkog) *jest*« (Ricoeur, *op.cit.*, 1981:288).

nesigurnu tlu iznevjerenih načela razuma. Ona, međutim, *mora* osvijestiti otpornost nevjerničkoga *ne* i nužnost hrvatskoga narodnog *kao da*. To i čini: »...pretvaramo se da ne bismo bili prisiljeni pretrpjeti i gora zla.«

Uskrata pristanka, napetost između *da* i narodnog *kao da* te uvid u nužnost hinjenja-pretvaranja jesu i *okup odrednica jednoga načina bitka u svijetu, ovdje pak svijesti narodnoga opstanka*.

Pripuštanjem nužnoga hinjenjem danoga *kao* u okružje bitka u svijetu čista Marulićeva argumentacijska priča zadržava svoj identitet.

Ona ne totalizira, niti pak narodnom svjesnom *kao da* odriče onu Ricoeurovu »ontološku silinu«: *bitak ugroze i skrb svijesti narodnoga opstanka za svoj bitak u svijetu traže govor i jezik opstanka kakvi su mogući u njezinu labirintu*. Dogmatsko potiskivanje takve situacije iz vidokruga čiste argumentacijske priče otvorilo bi prostor povijesno i egzistencijski pogubnu *pričinu* da postoji prečica do sredine labirinta i izlaska svijesti iz njega; *pričinu* da se iz povijesti može jednostavno iskočiti ili pak prebivati uronjenošću u vrijeme samo kao vrijeme spasa. Od Marulića se ne može očekivati da prekorači vlastitu sjenu – strog kršćanski nauk i vjernički purizam.¹⁶⁶ Metodički jasno uspostavljena granica

---

¹⁶⁶ Marulićeva su teološka polazišta: Bog je stvoritelj, čovjek je stvorenje; Bog je *causa subsidendi* čovjeka i svijeta, *ratio intelligendi* – temelj shvaćanja te *ordo vivendi* – zakon života; misao o istočnom grijehu i Kristovoj spasiteljskoj ulozi; Spasenje je ključni pojam i ključni cilj Marulićeva svjetonazora; sve ljudske strasti i žudnje moraju se pokoriti razumu.... (Šimundža, *Teološka misao Marka Marulića* u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, Globus, Zagreb, 1986:XVII-XVIII). »Ujedinjavanje klasične epikurejske i stoičke etike s principima kršćanske moralke« u njegovim se rasprava-

između razuma i protimbi razumu ostaje na snazi, iako je očito da uzimlje u obzir nadodređenja u kojima se pretvaranje/hinjenje moraju uvažiti koliko spadaju u okruženje skrbi ugroženih i pravednih za bitak svoga opstanka.

Nužan pristanak na život bez pristanka razuma, međutim, vodi obratu:

2. Udvajanje mi-zajednice

Neupitni identitet svijesti narodnoga opstanka u općenitosti kršćanstva, zapadne civilizacije, Zapada, Europe..., *sada se odmjerava sastavnicama i odrednicama njena identiteta u labirintu*. Kako tu više nije riječ o labirintu slijepa nužnosti, nego o prostoru dvojbi, iskušenja, pravih i krivih putova, uspjeha i promašaja, identitet ponajprije i načelno ima *problemsku strukturu*. Sve se naprijed spomenute općenitosti lome kroz prizmu rješavanja i rješenja problema u labirintu svijesti narodnoga opstanka. Emfatički shvaćena (očekivana i temeljem njega iščekivana) čvrstina kršćanskoga bitka u svijetu, a potom mnogokratno Zapada, Europe..., kojom

---

ma vidi »i danas antropološki zanimljiv problem borbe osjetnosti i razuma, nagona i savjesti«; »Srce i volja moraju harmonizirati s razumom koji treba da dominira sviješću« (Filipović, *op. cit.*, XIII-XV).

se jamči i identitet kršćanske zajednice, sada je onim događajem napadnuta. Nije samo riječ o udvajanju svijeta u kršćansku Mi-zajednicu¹⁶⁷ Vjere, Zakona i Običaja spram *Drugog* – spram svega što se protivi Vjeri, Zakonu i Običaju. Značajem i istinom jednoga događaja, iznutra poduzetim napadajem, udvaja se i Mi-zajednica kršćana. Jedan njezin odvojak, »naš narod,« prisilom prebiva u *zajednici strahovanja*. Od započete Marulićeve igre/priče ona je svijesti hrvatskoga narodnog opstanka još-neprevladana značajka njegova bitka u svijetu.

Mi-On (Ono, Oni) jesu označnice uzorita slučaja odnosa lice – ne-lice.¹⁶⁸ Čistota se toga odnosa poremećuje udvajanjem kršćanskoga bitka u svijetu. Sukladno ranijem isticanju *metodičkog*, a ne ovog ili onog faktičkog udvajanja temelja umirujućem očekivanju i mnogim uzaludnim iščekivanjima hrvatske svijesti opstanka, odnos se poremećuje u više inačica nekritički

---

¹⁶⁷ U uzoritu liku te Mi-zajednice *Mi* nije ni od koga prisvojeno, niti se samovlasno rabi, nego je ime općenitosti u kojoj svi članovi zajednice imaju svjesna dragovoljnog udjela; u takvoj uzoritoj zajednici vlada uzajamičan Ja-Ti i Mi-Vi odnos, nema trećeg lica kao ne-lica. Unutarnjim napadajem zajednica se udvaja, te udvojena – opet idealno gledano – stvara dvije skupine koje se već mogu međusobno odnositi tako da su jedna drugoj Ono.

¹⁶⁸ Heideggerova i Derridaova dekonstrukcija tradicije, Nietzscheov i prije njega Kierkegaardov otpor sistemskoj filozofiji, Buberov *Ich und Du* – u kojem se otkriva dvojako čovjekovo Ja; sva »slaba misao« do, primjerice, zamjene hermeneutičkog *Bildung-a* u Rortyevo *edification* – vazda isponova problematizira i deproblematizira naj-složeniji okup odnosa kakvi su *Ja-Ti-On*: »Od edificirajućeg se diskursa očekuje da bude abnormalan, da nas izbacuje iz našega staroga jastva snagom nepoznatog, pomažući nam u postajanju novim bićem« (Rorty, *op. cit.*, 360).

pretpostavljena stabilna *Mi*, kakve su »Zapad«, »Europa«, »zapadna civilizacija« ili »Srednja Europa«. ¹⁶⁹

---

¹⁶⁹ Srednja je Europa nekima postala pomoćnim pojmom Europe uopće, nekima osjećaj »nostalgije i idealiziranja nedohvatnog«, uzaludna oslobađanja »iz tamnice naroda«, ona je ljudima s europskog Zapada »mutno područje o kojem je i bolje ne misliti previše detaljno; »Srednja Europa« jest neko zajedništvo, ali se ono ne može zamisliti »ni kao američki *melting-pot* ni kao Lenjinovo 'slijevanje naroda' – već se može zamisliti polifonijski »na svakoj razini koja sačinjava element *našeg identiteta i integriteta*«. Ovih nekoliko navoda i parafraza iz Šoljanova amsterdamskog predavanja 1987. godine nose slojevi iskustva svijesti na stoljećima dugu pokušaj-zabluda/neuspjeh/uspjeh procesu u labirintu svijesti narodnoga opstanka. Jedan od dictuma te svijesti jest i ovaj: »ne valja tražiti spas od provincijalnosti u nadnacionalnim rješenjima, nego u sebi samom i u svojoj sredini, ma kako ona bila mala i beznačajna na evropskoj mapi«. (A. Šoljan, *Sloboda čitanja*, *GZH, Zagreb*, 1991:320, 327). Da je tempo »taljenja« i »slijevanja« naroda mnogo sporiji nego što se, izgleda, prosječno misli i očekuje, vidljivo je i iz istraživanja socijalnih distanci između nekih narodnih skupina u Sjedinjenim Američkim Državama. (V.: V. N. Parillo, *Strangers to these Shores*, Macmillan Pub. Comp., New York, 1994, tablice 1 i 6 te str. 183.)

Sedmo poglavlje

NA PUTU VLASTITOSTI: SVIJEST KOJA NAPUŠTA LAMENT

Identitet ne nastaje rasplinjavanjem svijesti jednom zamjenom u kojoj – neka bude ponovljeno – tuda povijest slovi vlastitom,¹⁷⁰ a pripovijest o *razlici i protimbi* spram Drugog stvara *pričin govora o identitetu*.¹⁷¹ U tu-

---

¹⁷⁰ Potkraj devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća Srbi i Hrvati – prema Jelavichevu istraživanju – njeguju dva odgojna i obrazovna sustava. U Hrvata je na snazi Mažuranićeva postavka religioznoga i ćudorednoga odgoja za građanski život; istodobno, u Srbiji su udžbenici prožeti veličanjem ratničkoga duha kao bitne odrednice srpskoga naroda i, zapravo, njegove mitske i ideološke pripreme za skora širenja državnoga prostora ratovima od 1912. Riječ je o dva stubokom različita načina oblikovanja svijesti identiteta u dva naroda. Stoga je problematično preuzimanje u hrvatski odgoj dijela sadržaja koji nose svijest i zbilju identiteta drugoga naroda. Iza 1880. hrvatski sabornici optužuju školske vlasti tvrdeći kako sadržaji udžbenika ne bi smjeli biti takvi da tko povjeruje »kako smo u srpskoj kraljevini« (Ch. Jelavich, *Južnoslavenski nacionalizmi*, Globus, Školska knjiga, Zagreb, 1992:79 i d.).

¹⁷¹ I u rječnicima je dio povijesti nastajanja identiteta. Razlikovni rječnici hrvatskoga i srpskoga jezika nastaju u Hrvata u stvarnim ili

đoj se povijesti ne može utemeljiti *Mi-zajednica*, vlastitost. Identitet se ne može steći i održati kretanjem po enciklopediji razuma neosjetljivoj na dvojbe i dvojnosti određena bitka u svijetu. U smjeru takvih spoznaja vode završne rečenice izdvojenoga dijela Marulićeva pisma: »Savez, dakle, koji – priznajem – imamo s njime podržava strah da slučajno ne pretrpimo još teže nevolje od onih koje spomenuh, ali razum ga ne odobrava. Podnosimo naime jade i pretvaramo se da ne bismo bili prisiljeni pretrpjeti i gora zla.« Očevidno je, to nije samo žalopojka. Nije samo priča o tuđoj povijesti radi koje će se hrvatski narod svjesno žrtvovati. U Marulićevu se riječ ovdje ne upleće kakva posve općenita povijest, kakva prazna općost, u kojoj je »naš narod« puka neosebujna »veličina« nastala dedukcijom iz načela te povijesti. Izboj značaja i istine u događaju dogođenoga navelo je Marulića – branitelja vjere i jedinstva kršćana – na pravorijek o spajanju nespojivoga. Istodobno i na istome mjestu vidljiv je – nazovimo ga tako – *samorijek*, obrat i samoobvezujuća *metodička uputa* imenovanja i pokazivanja. Ona sada glasi:

Mi podnosimo jade!

Mi strahujemo pred većim strahom!

Mi se pretvaramo, hinimo!

---

izglednim točkama prijeloma. Primjerice, Guberina i Krstić objavljuju svoj *Rječnik razlika između hrvatskog i srpskog jezika* 1940 (Banovina Hrvatska, 26. kolovoza 1939); Brodnjakov *Razlikovni rječnik* izlazi 1991; *Rječnik vojničkog nazivlja (prije-sada)*, Glavni stožer domobranstva tiska već 1942. godine. *Razlikovni rječnik vojnih nazivaka* priredjen je u Glavnom stožeru Hrvatske vojske 1993. godine. Ovih nekoliko primjera pokazuje i koliko je tuda povijest – upravo u jeziku, u svijesti o hrvatskome jeziku – još nazočna na putu od razlikovnih rječnika do *rječnika identiteta!*

Znamo: razum ne odobrava naše hinjenje, pretvaranje!

Jadi, strah, pretvaranje i svijest o neskladu sa zahtjevom razuma sadržajem su bogate odrednice zajednice strahovanja. Trovrsno *Mi* ili tri načina samonalaženja, samoprepoznavanja i *samouvida pravi su početak puta svijesti narodnoga opstanka prema odrješitosti, prema problematizaciji zbiljske povijesne vlastitosti*. Kao polazne i u narodni život duboko usađene odrednice i raspoloženja jadi, strah i pretvaranje suodređuju se i drže u međusobnoj napetosti. Na kritičnu mjestu govornik preuzimlje pravo *Mi*-stava tvrdeći »podnosimo namine jade«. U takvu preuzimanju postojeća se situacija ne odmjerava zahtjevima idealne. Postojeće nevolje i mirom pokrenuta (izmijenjena) pravila igre i prostora priče svijesti narodnoga opstanka postaju poprištem dvojbi i pitanja: *Što svijest hrvatskoga narodnog opstanka mora i može – radi sebe i svoga identiteta – činiti u svijetu moćnih joj nadodređenja i u svome labirintu prisilnih hinjenja, strahovanja i dvojbenih pitanja?*

Trovrsnom *Mi* i njegovu znanju o neskladu sa zahtjevom razuma Mlečani su i Turci treće lice ili ne-lice. Oni nisu izravni sugovornici na putu stjecanja identiteta. U razgovoru svijesti narodnoga opstanka sa sobom ulaze njihova djela.

Pisac se u *Mi*-stavu pozivlje na kršćane, zahtijeva njihovo interesima razbijeno jedinstvo i uznosito se poistovjećuje s njima. Nema dvojbe o tome kako tada doista stoji s jedinstvom.¹⁷² Dvojbeno je prevladavanje

---

¹⁷² U djelu *O Kristovu posljednjem sudu*, napisanom između Krbavske i Mohačke bitke, Marulić se zalaže za solidarnost i jedinstvo kršćana u borbi protiv Antikrista-Turčina. »Što se pak tiče iluzije o krš-

otpornosti predrasuda na raznim modusima *logocentrično* odnjevovane svijesti. »Zapad«, »Europa« »Srednja Europa« – toj su svijesti u svemu nekako prisutna središta; ona su vazda nekako shvaćen traženi izvor sigurnosti i pouzdana životnoga orijentiranja. Kad izbije skandal, kad se objelodani predrasudan značaj očekivanja položenih u koje od tih odsutnih/prisutnih središta, svijest može živjeti sa svojom skandaliziranošću držeći da je greška u »činjenicama.« Može se deskandalizirati nepredrasudnim odnosom spram samoga središta očekivane sigurnosti. Na početku navoda iz Poslanice Marulićevo je skandaliziranje očevitno. Pri njegovu netom ponovljenom svršetku u onom se samorijeku lagano razabire odgovor na taj skandal pod pritiskom svijesti narodnoga opstanka. Danas bi se reklo, ona zajednica kršćana do koje je 1522. godine stalo Splićaninu ne može izdržati stroge fenomenologijske i hermeneutičke zahtjeve porabe zamjenice *Mi*, pa onda, dakako, ni naziva *Mi-zajednica*: nema čvrsta *Mi* u obzoru dugo njegovanih očekivanja i u povodu iznevjerenih iščekivanja objelodanjenih značajem i istinom događaja 1503. Prešna se iščekivanja – kojima je temelj nepokolebano očekivanje svijesti – očituju u modusima žalopojki, jadikovki, tuženja, katehetskih tekstova. Izbojem skandala i

---

ćanskoj solidarnosti, imao je Marulić tu sreću da ju na djelu nije doživio, jer je samo nekoliko godina poslije njegove smrti francuski Franjo I., kralj najrimokatoličkije zemlje, bez ikakvih skrupula sklopio savez s Turcima da bi napakostio svomu rivalu, rimsko-njemačkom caru Karlu V. Stoga ovo djelo« – *O Kristovu posljednjem sudu* – »predstavlja za nas svojevrstan i poučan historijski dokument *naših promašenih nadanja* ali i pišćevih plemenitih rodoljubnih osjećanja što ih je drugdje znao i neposrednije izreći, npr. u latinskoj poslanici papi Hadrijanu VI. i u hrvatskoj *Molitvi suprotiva Turkom*« (Glavičić, 1979:60, 61).

metodičkim uvidima u njegovu narav – što znači i u mrežu pričina – samo *očekivanje* počiva na nesigurnu temelju. *Iščekivanje* se ne može osloniti na takav nesiguran temelj.¹⁷³ Ono sada skrbno pita za *bitak očekivanja kakav je uopće moguć njezinu bitku u svijetu prožetu jadima, strahom i pretvaranjem koje sebe zna takvim.*

Obrat iščekivanja djelo je iskusne svijesti.

Za dva jača igrača igre/priče »naš narod« slovi predmetom za Drugoga. Iskušana bivanja predmetom za Drugoga ne uvodi svijest u polje borbe za međusobno priznavanje po uzoru na dijalektiku Roba i Gospodara, kojoj je u Hegela već zadano međusobno priznanje samosvijesti. Ovdje se pristaje na podnošenje jada, straha i pretvaranja u strahu pred strahom:

Svijest ostaje u ovojnici u koju je dospjela.

Ona to mora i zna da mora učiniti upravo to!

Pokuša li iz nje izaći, postat će joj upitnim opstanak. Svijest narodnoga opstanka – kako će se pokazati u sljedećem poglavlju – ne može sebe u granicama igre/priče kakvu je Marulić započeo izložiti Apsolutnu strahu, niti još ima dovoljno snage onog oblikovanja (das Formieren) u kojem jest samosvijest za drugu samosvijest, a ne njezin predmet, objekt.¹⁷⁴ Prisjećajućem

---

¹⁷³ Jedna Kafkina dnevnička bilješka nije odveć daleka svijesti narodnoga opstanka kad joj se objelodani pokoleban temelj očekivanja nad kojima je razvijala svoja iščekivanja: »Sve stvari, naime, što mi padaju na um, ne padaju mi na um iz samog korijena, već odnekuda prema njihovoj sredini. Neka ih onda netko pokuša držati, neka netko pokuša držati travku i uhvatiti se za nju, za travku, koja počinje rasti tek iz sredine stabljike.«

¹⁷⁴ Usp.: Hegel, *Phaenomenologie des Geistes*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1952:149.

je čitanju Marulićev tekst zapravo *arhe* problematizacije identiteta u labirintu svijesti, koja je – dok se nosi s dvojbama života – prožeta strahom i sama je sebi Minotaur. Izdvojeno mjesto zato nije tek hrapava dionica pisma. Ono je *prijelomnica*. Pokret misli započinjanja.

Štoviše, *ono je arhe visokozahtevna i na skrb o identitetu sabrana domoljubnoga smjera mišljenja u onodobnim i mnogim potonjim nevoljama.*

Minule su nevolje strahotno proživljene, a s postojećima se živi u strahu. Bojazan i strah snažno se doživljuju. O budućim se pak nevoljama sudi temeljem iskušanih prošlih i sadašnjih strahova! Strah pred strahom ili strah od toga da se u narodnoj zajednici doživi strah može se misliti na crti poopćenja metodičkih pitanja psihologije straha: prvo, koji okup uvjeta uzrokuje strah?; drugo, što omogućuje pojavu straha? Izvan matematičnoga okvira tih pitanja – kojima je strah »stanje neuroendokrinoga sustava«¹⁷⁵ – može se pokušati odgovoriti uspostavom kruga stavova. U njemu se naša dva pitanja i narod uistinu kreću: Turske navale uzrokuju strah u narodu. Nizom preoblika učvršćeno sjećanje na turske navale ostaje, zapravo, sjećanjem na već *doživljeni* strah od njih. Pojavu straha pred strahom omogućuje sjećanje na doživljeni strah pred turskom navalom i očekivanje još većega straha u sličnim i narodu težim prilikama: »strah da slučajno ne pretrpimo još teže nevolje od onih koje spomenuh«. Sjećanje na pretrpljene nevolje nije izravno. Ma kakve opasnosti prijetile narodu, one se – kao strah pred strahom – mogu svijesti pretvoriti u nešto određeno (a ne u bojazan ili strepnju)

---

¹⁷⁵ Usp.: J. A. Gray, *The Psychology of Fear and Stress*, Cambridge Univ. Press, 1987:2.

samo iz nečega što je već *poznato* i određeno iz ma kako doživljena straha!

U *Molitvi suprotiva Turkom*, u lamentu, žrtva je prestravljena, ukočena:¹⁷⁶ »Nastupaju na nas, a nas je strah ubil.« Drukčije raspoloženje nastaje na mjestu prekida, prijeloma:

U labirintu svijesti probija se spoznaja da se *mora moći pre-živjeti u strahu pred strahom na način bezuvjetna viševrsna pretvaranja; osviješten strah upućuje na bezmjernu vrijednost života i orijentira svijest/narod u nevolji.*

Svijest narodnoga opstanka naspram prestravljenosti, ukočenosti i/ili kaosa pred provalom straha tom spoznajom nastoji obraniti granice krajolika straha pred navalom većega straha.

---

¹⁷⁶ O strahu što nastaje provalom brahijalne sile uporabom bojnih i žrtvi nepoznatih sredstava – uspor. J. Bronowski, *Uspon čovjeka*, O. Keršovani, Rijeka, 1984:81-82. Nešto je drugo, primjerice, iskustvo bitke na Krbavskom polju. Ono je narodu višestruko posredovano doživljenim nevoljama uzrokovanim porazom. Strah u narodu nije nastao samo na poprištu boja, nego se poput lavine širio pokretom i bijegom tisuća ljudi prožetih strahom preko izvješća o porazu.

Osmo poglavlje

TEŠKOĆE PISANJA U DVOJBI »SLOBODA ILI ŽIVOT«

Do spoznaje udjela straha u održanju naroda Marulić, u pismu Hadrijanu VI, dospijeva kroz teškoće pisanja. To nisu teškoće kakve spominje u pozdravu Bučiću: »dugo sam bio neodlučan ne znajući da li ti imam ispuniti želju« – na dominikančev nagovor pisati Papi – »ili odbiti. Nevolje zbog događaja zahtijevale su da to učinim, a *teškoće pisanja* da odbijem. Suze mnogih i bijedan izgled susjeda koji k nama prebjegoše prisiljavahu me da ti pišem, svijest pak o svojoj neznatnosti odvrćala me od pisanja.«

Sve su te teškoće pisanju ipak izvanjske. Zbiljske teškoće pisanja ne izvire iz Marulićeva nepredrasudnoga uvida u malu ili čak nikakvu djelotvornost pisma Papi – kako je više puta ustvrđeno. Temelj bitnim teškoćama nije ni proizvodnja epistolarnoga teksta. Za Marulićem je – od njegova mladićkog pisma Šižgoriću – više

od pola stoljeća iznimna mara, potvrđivanja rasudne moći i pjesničkog dara.¹⁷⁷ Promatra li se Epistola kao argumentacijski tekst, očigledno je da pisac glasovitih *Pouka za čestit život* umije razviti – danas bi se reklo – »spoznajnu konfiguraciju« i performativnu snagu svojih iskaza u okvirima onodobne zajedničke enciklopedije pisaca i pismenih.¹⁷⁸ Da je ta epistola i umjetnički tekst, od pisca *Judite* razložno bi se očekivala uspostava primjerena odnosa između referencijskoga sustava iskustva i sustava spoznaja, dakle između vjerodostojnosti fikcionalnoga i istinitosti iskaza argumentacijskoga teksta.

Ako je pisac riješio sve teškoće stvaranja epistolarnoga teksta – i uspjelim prepletom argumentacijskoga i fikcionalnoga, to ga ipak ne oslobađa od teškoća pisanja. Štoviše, uvodi ga u njemu *najveće teškoće pisanja*. Pokretanjem zahtjeva načela razuma naspram zbilje njegove iznevjere Marulić svojim pitanjima i odgovorima stvara *zbilju* s kojom se teško nosi. A sva je doktrinalna tvrdokorna teškoća u ovome: *radi opstanka naroda zahtijeva se bezuvjetno hinjenje!* »Podnosimo naime jade i *pretvaramo se* da ne budemo prisiljeni trpjeti i gora zla.« Takvo je pretvaranje uvjet opstanka na onome uskom prostoru između stijene Kozjaka, turskih akina pod zidinama Dioklecijanova zdanja i mora kojim vlada Venecija.¹⁷⁹ Za pisca vođena strogim nepotkuplji-

---

¹⁷⁷ V.: M. Tomasović, Pjesničke i poetičke osobitosti Marulićeve *Judite* u: M. Marulić, *Judita*, Književni krug, Split, 1988:40-44.

¹⁷⁸ Usp.: Eco, *op. cit.*, 1984:69.

¹⁷⁹ Taj je krajolik ugroze prostorno ograničen, ali je za život pretežita dijela hrvatskoga naroda u 15. i 16. stoljeću dubinom narodne ugroze uglavnom poopćiv.

vim razumom najveća moguća teškoća jest prijepor razuma i prisilom određena života naroda ili: *prijepor, čak protimba, razuma i* – temeljem životno važnih činjenica – *odlučka u krizi narodnoga opastanka*. Osviješten strah i strah pred strahom, uvid u prisilnost pretvaranja i stvorene pričine – sve su to znaci na putu Marulićeva hrvanja sa zbiljskim teškoćama pisanja dok na mnogim stranama nepokornost razumu uzimlje maha.

A pred razumom se nekako izjednačuju sva tri igrača: Neprijatelj, Gospodar i Žrtva. Jer, načelo je ovo: ljudski se osjećaji, potrebe, strasti, žudnje i čini moraju pokoravati razumu. Razum se pokorava Božjoj volji. Nju Marulić otkriva u naravnom redu stvari i u biblijskoj objavi.¹⁸⁰

Ni jedan se igrač ne pokorava zahtjevima razuma.

Mlečani se u svojoj nepokornosti vode državnim i gospodarskim interesima, političkim interesom i strategijom u koju je »naš narod« ni od koga pitan uveđen, upisan je u njene odrednice. Za Tursku bi se moglo reći: ona nastoji ostvariti svoje interese, pa se mirom za kratko (prividno) odriče provedbe načela podjele svije-

---

¹⁸⁰ U Marulićevoj viziji »sve treba da služi konačnom cilju: duhovnoj izgradnji i vječnom spasenju (...) sve ljudske strasti i žudnje moraju se pokoravati razumu, a razum Božjoj volji koju otkriva u naravnom redu stvari i biblijskoj objavi; dok se, dosljedno tome, ljudska volja, važan etički faktor, treba slagati s razumom, pokoravati mu se i tako ravnati cijelim životom u skladu s Božjim zapovijedima...« (Šimundža, *op. cit.*, 1986: VIII). Razum će reći čovjeku »gdi t' je vikovnji stan, tu ti patrija jest,« ali tomu Marulić domeće, moglo bi se napisati riječ o čovjekovu bitku u svijetu i krajoliku punu života: »A sad je ljudem dom zemlja, po kom hode,/ pticama ajer, kom lete, ribam vode. Zemlja je poni tva, ne tuja, gdi sidiš/ iz nje t' je poiti, da indi priživiš« (Marulić, 1979:207).

ta na *dar-al-Islam* i *dar-al-harb*, na područje mira i područje rata s onu stranu dostignutih granica Carstva.¹⁸¹

Samo je »naš narod« *bezuvjetno* prisiljen prihvatiti zadani mu način života bez pristanka razuma, jer mu je opstanak u pitanju. Pokornost razumu (koji kaže da ne može biti prijateljstva s nevjernikom i ne smije se kršćanin pretvarati), dakle nepristanak na svijet pričina – izravno se groze opstanku naroda.

Može li se taj prijemor ipak riješiti jednim *za* ili jednim *protiv*: izborom, prihvaćanjem zahtjeva razuma i odbijanjem svijeta mnogih i vlastitih *kao da*? Ili je rješenje u izboru i prihvaćanju narodu spasonosna i za kakav-takav život baš toga viševrsna svoga i tuđega *kao da*? Teške se dvojbe dovode do užarenosti. No rješenje je dijelom ipak već vidljivo na prethodnim stranicama. No na njima nije dovoljno vidljiva *zdvojnost* svijesti u nastalu labirintu i ne vide se još neki *posljedci* njezina izbora i odluke:

Zdvojna svijest narodnoga opstanka ulazi u polje jezične igre čijem razumijevanju mogu pomoći i neke inačice Lacanova otuđujućeg *vela*.¹⁸²

Kesa ili život!

Sloboda ili život!

Sloboda ili smrt!

U svemu se pretpostavljaju izbor i odluka te, naravno, i posljedica. Izbor i odluka u prilog životu u prvoj i

---

¹⁸¹ Između područja kojim Islam vlada (*dar-al-Islam*) i kojim Islam ne vlada (*dar-al-harb*) »ne može biti mira« (G. von Grunebaum, *Medieval Islam*, The University Chicago Press, Chicago-Illinois, 1953:9).

¹⁸² V.: J. Lacan, *Četiri temeljna pojma psihoanalize*, 1986:224-229.

za slobodu u drugoj inačici *vela* ne jamče prizemljenje svijesti na sigurno tlo. Prvim se izborom život prikrađuje za vrijednost kese, drugim se dobiva sloboda, ali se gubi život. Drukčijim izborom stekla bi se kesa, ali se gubi život, odnosno: izabrao bi se život bez slobode.

Svijest narodnoga opastanka podnosi kušnje kakve se mogu predočiti i ovakvim *ili-ili* izrazima:

Razum ili hinjenje!

Razum ili smrt!

Sloboda ili život!

Sloboda ili smrt!

U izrazu *razum ili hinjenje* izborom razuma odlučeno je za život bez hinjenja. No taj izraz prikriva težinu izbora i značaj odluke. Pod njim se prikriva izraz *razum ili smrt!* Izborom razuma (onoga njegova čista zahtjeva) u izgledu je smrt od turske sablje. Kako prema razumu ne može biti stvarna prijateljstva s neprijateljem Vjere, Zakona i kršćanskog Običaja, doktrinalno bi slijedilo: izbor razuma jest zapravo odluka o otvorenu neprijateljstvu prema nevjerniku, Turčina. Također, izborom razuma svijest se odlučuje za neposluh gospodaru koji (pretvarajući se) uspostavlja prijateljstvo s nevjernikom. Ali neposluh gospodaru i otvoreno neprijateljstvo spram Turčinu ostavljaju narod nezaštićenim. Takvim izborom i njemu pripadajućom odlukom svijesti jaki i bezobzirni neprijatelj nije više ni samoobvezan hiniti prijateljstvo niti je gospodar više obvezan pružiti ma kakvu zaštitu narodu preko granica vlastitih interesa o kojima sam odlučuje. Izborom zahtjeva razuma opasnost se naglo povećava.

Alternativa bi se mogla zaoštriti pred izrazom *sloboda ili život*. Ako svijest narodnoga opstanka izabere *slobodu*, onda u ovoj jezičnoj igri – i navlastito u onodobnim prilikama, dakle ne samo u njima – ona vjerojatno gubi i slobodu i *život*. Napokon, u radikalnom postavu *sloboda ili smrt* izborom slobode prema najvišim zahtjevima razuma – u igri protiv dvaju jakih igrača – gubi se *život*, a dokazuje se *sloboda izbora* slobode, odnosno smrti.

Deveto poglavlje

STRAH PRED STRAHOM

U labirintu se traže sigurni putovi. Većina je netom iskušanih dvojbeni. Neki su svijesti i smrtonosni. U svojoj nepotkupljivoj čistoti razum smjera potpunim rješenjima. Ona bi svijest odvela opasnim putovima, a oni su u ovoj jezičnoj igri neprohodni. No bez razuma, bez kakva pouzdana mjerila ne mogu se izmjeriti dobici i gubici mjerilu suglasna ili nesuglasna djelovanja. Dakle, tamo gdje vlada svijest o suglasju ili nesuglasju s njegovim zahtjevima na snazi je neka verzija *razuma-mjerila*.

Razum-mjerilo vazda se upleće u ljudske stvari i poslove. U *strah* također. Poglavitom ondje gdje *strah pred većim strahom čuva narod*. Marulićeva bi po intenciji čista argumentacijska priča vjerojatno zanijekala čuvarsku ulogu straha pred strahom, jer joj je cijena previsoka: za nju ne može dobiti odobrenje razuma! Ako se pak uzme drugo mjerilo, *život*, ona je nužna – dok strah još nije izgubio svoju praktičnu korist, dok postupci koje potiče još mogu pomoći da se izbjegn timer opasnosti od kojih se narod boji (H. Arendt).

Krivac strahu pred strahom jest izvan ustrašenoga i na osobit način u njemu. Iskušano se djelovanje vanjskoga krivca (neprijatelja) u strahu žrtve interiorizira. Kao takav iskušan *strah postaje mjerilom straha pred strahom*. Neprijatelj i gospodar, Turčin i Venecija, svojim činima i učincima te stvaranjem okvira višeslojnih opisanih prisila »našemu narodu« iznutra postaju (i zadugo predajom ostaju) nazočni u strahu pred strahom prožimljući život naroda. Između stege razuma i pragmatizma vođena strahom pred strahom svijest skrbi za život i za svoj strah pred strahom. U toj skrbi moguća su ova rješenja:

Prvo. Zaustavlja se kretanje svijesti narodnoga opstanka. Pred budućim mogućim strahom svijest se ukočila, ne može izdržati njegovu – iskustvom straha iščekujuću – silinu. Svijest ostaje u ovojnici »ograničena zadovoljenja«. U njoj je ona kako-tako zaštićena dok je prožimlje postojeći *podnošljivi strah*.

Drugo. Nastavlja se oblikovanje svijesti negativnim odnosom spram osviještena vlastita straha i straha pred strahom – što je uistinu negativan odnos prema interioriziranoj biti neprijatelja ili onom strahu koji se subjektivizirao.

Prvim rješenjem svijest je određena strahom pred većim strahom. Hegelovom riječju, ona nije pretrpjela (očekivani) Apsolutni strah,¹⁸³ kloni ga se. Teži zadržati

---

¹⁸³ Likovi svijesti *Fenomenologije duha* kreću se i putovima bojazni, drhtanja i strahovanja. U odnosu svijesti spram vlastita straha odlučuje se njezina sudbina. Dijalektičko kretanje što ga svijest »provodi na samoj sebi« – na svom znanju i na svomu predmetu – »ako odatle izlazi novi istinit predmet,« jest ono što Hegel nazivlje iskustvom (*op. cit.*, 1952:73). Stjecanje iskustva – u momentima kroz koje svijest na svome putu prolazi – nužno ide s probojem ovojnice (mo-

ono čemu još prijeti gubitak. A gubitak prijeti ograničenu zadovoljenju (u onom krajoliku podnošljiva straha), prijeti Apsolutnim strahom njegovu strahu pred strahom. Strah ustupa pred istinom, tj. pred rizičnim stjecanjem iskustva: rizičnim susretom s Apsolutnim strahom, pred kojega – napuštajući svoju ovojnicu – junački stupa svijest narodnoga opstanka.

Ako, dakle, svijest u ovojnici svoga ograničena zadovoljenja ustukne pred strahonosnim izazovom kao uvjetom stjecanja iskustva i vlastita oblikovanja; ako ustukne pred *istinom*, ostat će nepokretan lik, puki rezultat minula kretanja. Odluči li se pak za oblikovanje (iskustvo, istinu), svijest može izgubiti i svoje stečeno ograničeno zadovoljenje u susretu s Apsolutnim strahom. U takvoj najvećoj opasnosti izgledan je i najveći dobitak: prijelaz iz kakva-takva ograničena zadovoljenja u moment djelatne samorefleksije, reflektirana identiteta, samosvijesti.

Svijest narodnoga opstanka – u svome labirintu – opstoji negdje između ta dva rješenja. Zbilja teksta prekida stvorena 1522. godine povijesno se situira na nisku pragu ograničena narodnoga zadovoljenja. *Regnum Croatiae et Dalmatiae* jedva preživljuje Zvonimira; ubr-

---

menta) u koji je svijest već dospjela i u kojoj ima neko »ograničeno zadovoljenje«. Svijest ne može probiti ovojnicu *bez nasilja nad svojim znanjem i nad svojim predmetom, nad sobom kakva je u danu momentu*. Razumije se, to samo-nasilje ugrožava stečeno sadašnje »ograničeno zadovoljenje«. Što će svijest učiniti? U *Fenomenologiji* će se i prema pojmu kretanja prometnuti u samosvijest. Svijest narodnoga opstanka u svome labirintu ne kreće se ni prema pojmu kretanja niti je tema znanja *za nas* koji bismo imali pregled nad cjelinom, pa bi nam bio jasan njezin momentni značaj i položaj te nužnost njezina samoizdizanja u samosvijest.

zan je slijed pogubnih događaja i posljedica za hrvatski etnos, sve do ugroze njegova identiteta,¹⁸⁴ opstanka. Pri tomu uopće nije zanemarljiv udio međusobnih protuslovlja, čak oprečnih interesa dijelova vladajućega političkog dijela hrvatskoga etnosa. U ovim se razmatranjima ta silaznica i pokušaji njezina zaustavljanja¹⁸⁵ pokazuje i u svjetlu dugotrajna straha pred većim strahom temeljem iskušana strahovanja svijesti narodnoga opstanka. Prepuštanje podaničkoj zaštiti i tuđim kraljevstvima/carstvima bilo je znatnim dijelom uvjetovano malom političkom i vojnom moći. Te su nedostatnosti još uvjerljivije isticale opasnost od suočenja s nadolazećim većim strahom; uvlačenjem u košuljicu ograničena zadovoljenja – pod zaštitom koja znatno ograničuje subjektivitet šticećenoga – *strah ostaje podnošljiv*, a strah se pred većim strahom smanjuje.

Mijenjaju se granice ograničena zadovoljenja, kao što se mijenjaju i odnosi triju vremenskih protežnosti strahovanja. Intenzivan sadašnji strah može potisnuti svijest o prijašnjim strahovima: »No pritisnuti sadašnjim nevoljama gotovo smo *natjerani da zaboravimo* prošla zla, ne zato što bi ona bila teža nego zato što su svježije.«¹⁸⁶ Sjećanje i zaboravljanje ranijega straha postojeći strah i strah pred strahom protežnosti su i narodnoga života prožeta strahom! Kao strahotno prošlo se potis-

---

¹⁸⁴ Usp.: L. Margetić, *Nekoliko napomena o etnogenezi jugoslavenskih naroda*, Rad. HAZU, Zagreb, 1990:6-7.

¹⁸⁵ Godine 1526. Hrvatska je spala na 50.000 km², sredinom šesnaestoga stoljeća na 20.000, a uskoro i na približno 17.000 km². »Mora opstanka i obnove rasute baštine«, dobar je skupni naziv i za temeljno raspoloženje svijesti narodna opstanka nad takvom poputbinom (Macan, 1992:126, 185).

¹⁸⁶ *Pismo papi Hadrijanu VI.*

kuje da bi se dopustilo osvještenje sadašnjega straha i straha pred strahom koji *čuva narod*; sadašnji strah – ma kakav bio – još se nekako nadzire, određen je. Budući strah – oblikovan mjerilima iskušana straha – ima i ponešto od značajka bojazni, strepnje dok se iščekuje prijeteći nadolazak strahotnog.¹⁸⁷

Do očevidna izboja skandala Marulić se nije tako izoštreno polemički nosio s udvajanjem kršćanskoga bitka-u-svijetu, osim u *Posljednjem Kristovu sudu*. Tako su predložak *Juditi* i to djelo ipak uglavnom čisto situirani: vjernik-nevjernik, božji puk protiv silnika, dobro protiv zla, krepost protiv duhovnoga razvrata. *Judita* je napisana 1501, osmu godinu nakon Krbavske bitke, dvije godine prije mletačko-turskog mira i dva desetljeća prije pisma Hadrijanu VI. Razumije se, nepjesnički slojevi uvučeni u to djelo »napuštajući svoje prvotne bazne izvore, dobivaju novu kakvoću i sjedinjuju se s poezijom«. ¹⁸⁸ Štoviše, *Judita* i *Epistola* nisu istovrsni ni dostatno bliskovrsni, te tako pogodni za književno teoretske poredbe, u koje se, naravno, i ne pokušavamo upustiti. No nepobitno je da i shvaćanju predložka i stvaranju djela virtualno prethodi referencijalni okvir, svijet što prethodi tekstu. U njemu je lako uvidjeti načelne istovjetnosti Betulije i Splita, a potom bi se moglo reći svakoga turskom navalom opsjednuta grada ili utvrde. Prekid *Epistole* pomiče motrište, također već

---

¹⁸⁷ Ne ustanovljuje se »neko buduće zlo (*malum futurum*), da bi potom nastao strah. Ali ni strahovanje ne konstatira najprije ono što se približava, nego ga prije toga otkriva u njegovoj strahotnosti« (sondern entdeckt es *zuvor* in seiner Furchtbarkeit, Heidegger, *op. cit.*, 1957:141, 1985:160).

¹⁸⁸ R. Bogišić, Poezija Marulićeve »Judite« u: Marko Marulić, *Judita*, Splitski krug, Split, 1988:48.

zadano skandalu prethodećim referencijalnim svijetom pod vidom ideje jedinstva kršćana i naravi prijateljstva. Otvara se vidik u kojem problematičnim postaju – u nekoj od verzija patriotskog smjera svijesti – izravna preuzimanja značajki egzistencijalnog raspoloženja za opsade Betulije u razumijevanje i objašnjenje toga što se događa u svijesti stiješnjenosti među zidinama Dioklecijanovog zdanja 1522. godine, dok nastaje tekst Marulićeva pisma.¹⁸⁹ Pomaknuto motrište akumulira se i pokazuje nakon višekratno iznevjerenih iščekivanja zajedničke borbe kršćana protiv nevjernika; do godine 1522. u Marulića živi nada da će igru voditi i okončati dva igrača: kršćanski svijet protiv Turaka, vjernik protiv nevjernika. Pod tim pretpostavkama lament ima svoga adresata. Od njega se očekuje jamstvo i pokretanje moći kršćanima vrhovnoga zemaljskog autoriteta.¹⁹⁰ No nama je razvidno kako se Maruliću iznutra razdvaja – referencijalnim onim svijetom homogeno zadani pol. Drugi je piscu čvrst i – kao On, kao treće lice – piscu je bezličan. Pol Mi-kršćani je *iznutra napadnut*. Indeks takva napadaja jest potisnuće zahtjeva razuma onim mnogovrsnim pretvaranjem. Narod je napadnut izvana i iznutra. Nastao je *rasjek* njegova kršćanskog bitka u svijetu. Marulićeva spoznaja značaja mira 1503. vodi zaključku: više nego

---

¹⁸⁹ Poredbe Betulija – Split, starozavjetni arhetip opsade utvrda i gradova, opće je izdašno rabljeno mjesto književnih, domoljubnih, istinski uspjelih, a nerijetko tek prigodnih shematiziranih opisa često bez pomisli na spomenutu razliku.

¹⁹⁰ »*Auctoritas* je nužan kad nema koda; gdje postoji kod, kao sustav učvršćenih uloga, nije nužan *središnji* autoritet, a moć je razdijeljena kroz određene organizirane ovlasti« (Eco, *op. cit.*, 1984:153). Ni jedan od tih zahtjeva ne ispunjava zapadni kršćanski svijet, ni jedan od tih zahtjeva ne ispunjavaju europske države Marulićeva vremena.

Betulija Split je, »naš narod« je, s dvije strane ugrožen. *Strah pred većim strahom izvire mu i iz uvida u podvojen temelj iščekivanoga jamstva u obrani pred nahrupljujućom vanjskom opasnošću.*

Deseto poglavlje

HTJETI RADI SEBE BITI TU

Svijest o dvojbenu jamstvu sigurnosti i bojazan prožimlju uvodne i završne riječi pisma, koje prelaze granicu epistolarne jadikovke. U desetak redaka, iz nakupine piščeva iskustva, *izvire otporan smjer domoljubnoga mišljenja u kojem se osviješteno živi sa strahom i u strahu pred strahom*. Uvod u Epistolu navješćuje taj odmak od žalopojna priopćaja, a svršetkom se naviješteno potvrđuje.

U prvim rečenicama ocrta se ustroj ovostrana svijeta časti, moći i nevolje: Presveti Oče, »ti sjediš na najvišem vrhu svih dostojanstava i časti koje postoje u svijetu«; u tome je svijetu i nevolja »našega naroda«. »Nevolja zbog događaja koji nahirupljuju« nagoni Marulića na pisanje. Piščeva je riječ ovdje uglavljena između najveće časti, ugleda i moći te blagosti Pape (koja je, kako veli, »posvuda poznata«) i najveće nevolje »našega naroda«. Marulićevu riječ nosi iskustvo igre u kojoj dva igrača uvlače trećega – hrvatski narod; a metodički gle-

dano, *iskustvo krize svijeta i ideja obnove snage njegovih vodećih načela* širi su obzor piščevoj riječi. Sa žalopojnoga težišta – u kojem se uznosi lik i (očekivani) autoritet prvosvećenika – izričaj se usmjeruje na *obvezanost* Pape, a ne samo na njegovu dobru volju: jer, oni koji su »povjereni tvojoj zaštiti«, kojima si *dužan* ukazati »svu ljubav i brigu«, sada su u nevolji. Zato je nužan obrat osloncem na zbilju tako strukturirana svijeta. *Obratom se u međusoban odnos dovode logika svijeta narodne nevolje, retorika općenitosti i etika dužnosti.*

U dometku Epistole, u prigodnoj molitvi Kristu za Hadrijana VI, naposljetku se nazire *željeni lik* odlučna, moćna i pravedna Petrova nasljednika. Tek takav bi, drži Marulić, mogao odoljeti nahrupljujućem zbivanju kako je ono dijelom izloženu u pismu, a zdvojnomo riječju naroda posve izoštreno u *Posljednjem Kristovu sudu*. Ta zdvojna i ujedno odrješita riječ napokon je prešla preko usana stroga Marulićeva lica kakvo nam je Meštrović zadao na liku što se i danas – s perom i knjigom u ruci – na splitskoj pjaceti nadnosi nad pučane kao da bilježi i njihove od davnine mu znane strahove. Ta kako se može čuti i pročitati, Splićaninova je riječ više nego jedno-smislena naboja: »No, dok se on (Bog) srdi na nas, Turčin napreduje.«¹⁹¹ Grijeh naroda¹⁹² i srdžba starozavjet-

---

¹⁹¹ »Nevjerničko je tursko pleme proširilo svoju vlast od istoka do zapada, zauzelo kršćanska kraljevstva, iz dana u dan širi svoju državu, prijete našim glavama, pustoši polja, osvaja tvrde gradove, odvođi roblje, a nema nikoga tko bi se njegovoj sili odupro, osim svemogućeg Boga. No dok se on srdi na nas, Turčin napreduje» (Marulić, 1979:71)

¹⁹² Srdžba Božja na cijeli narod prepušten stradanju dolazi sa stranica *Petoknjižja* – univerzalnost grijeha, kolektivna krivnja, zajednička odgovornost i neosobna kazna; naspram toga su proroci koji ističu osobnu narav grijeha, osobnu odgovornost i kaznu te napokon krš-

noga Boga¹⁹³ te molitva milost i oprost – doktrinalni *a priori* i usrdne molbe posve su sukladne rasprostranjenom raspoloženju među kršćanima Marulićeva vremena.

Međutim, osebujno je raspoloženje napuštenosti («nema nikoga tko bi se njegovoj» – neprijateljevoj – »sili odupro») i uzdanje naroda samo u Boga. Ali dok se on »srđi na nas, Turčin napreduje«. Ostavi li se sada postrani teologijska argumentacija po kojoj bi Božja srdžba značila jedan od načina njegove skrbi za narod i jedan od načina i kazne i kušnje, vjere u naroda – svijest je u labirintu svoga opstanka prepuštena sebi. Onaj zametak i *arhe* nežalopojnoga domoljubna smjera mišljenja – između zemaljskih nevolja, napuštenosti i srdžbe Božje – pokazuje nam se znakom *nužna započinjanja sa samim sobom*, sebe-započinjanja.¹⁹⁴

ćansko shvaćanje grijeha suprotstavljena središnjem pojmu spasenja čovjekova (M. Pisek, *Prva Ivanova poslanica*, egzegetsko-teološka promišljanja 4,7-5,4, »Promjene«, Zagreb, 1992:117). U Marulića, u kontekstu izreke o srdžbi Božjoj dok neprijatelj napreduje, ima ponešto od sva tri shvaćanja: Posljednji sud i iskupljenje, kolektivna krivnja i kazna te biblijsko poimanje spasenja oslobođenjem naroda od nevolja nastalih turskom provalom, pa je Marulićeva molitva Bogu zapravo molitva *suprotiva* Turkom.

¹⁹³ V. prethodnu bilješku.

¹⁹⁴ V. bilješku 4. Odnos predaje i samo-započinjanja na razne se načine tematizira na vjerojatno osobit način u pojedinih naroda. Primjerice: »Mi (Nijemci, I. P.) živimo kao rijetko koji drugi narod u tradiciji nemogućnosti da se u bilo što pouzdamo ...Ono što u ovoj zemlji doista postoji, stanovita je solidna tradicija ostavljenosti na cjedilu od predaje onoga što je vrijedno predaje, tradicija pouzdane nepouzdanosti, tradicija trajne nužde da sami sebi govorimo kako je sve dobro da bismo na zlo mogli odgovoriti lijepim licem. Ta nesigurnost predaje je vjerojatno nešto što već stoljećima određuje nje-mački način bitka-u-svijetu« (P. Sloterdijk, *op. cit.*, 30).

Na mjestu prekida nastaje i poopćiv način skandala kojim se Marulićevo zgražanje uvodi u suvremene kritike pragmatika univerzalističkih zahtjeva i pomoću njih legitimiranih kolektivnih identiteta. Piscu se uistinu pokazalo da sredstvima kršćanima pretpostavljene poopćive enciklopedije ne može ovjeriti to što pred njim izbija, naime: djelovanjem kršćana nastalo spajanje u toj enciklopediji nespojivoga. Također, da iz kršćanskog homogenog bitka ne slijedi – kršćanskom naukom zahtijevana – čvrstina njegova bitka u svijetu.¹⁹⁵ Skandal ne nastaje samo zatečenošću svijesti pred iznevjerom načela. On se proteže na cijeli pokrenuti *svijet pričina*, skandalozni su svi *kao-da*, pogotovo oni što nastaju unutarnjom i izvana pristiglom višeslojnom i viševrsnom *prisilom nad svijesti narodnoga opstanka*. Taj je svijet oprečan poretku slaganja ljudske volje s razumom, pokoravanja razumu i upravljanja cjelinom života u skladu s Božjim zapovijedima.¹⁹⁶ No deskandaliziranje nije nastalo u dijelu svijeta pričina suglasnu razumu, nego neoborivom *snagom dokaza što potječu iz središta živa narodnog interesa za opstankom*. Kršćanski život ne smije biti oprečan razumu¹⁹⁷. Pod određenim

---

¹⁹⁵ Čvrstina kršćanskog bitka-u-svijetu pretpostavljala bi faktičko napuštanje općenitosti kršćanstva i preobliku Crkve u Hrvatsku katoličku crkvu, kao što je već učinjeno u nekih naroda stvaranjem pravoslavnih nacionalnih crkava koje kao takve jesu sastavnica *kolektivnog duha i tijela određena naroda, određene države*. Tu proces individualizacije utječe u zajednicu i u njoj se gubi, što je opreka individualnoj odgovornosti kršćanina.

¹⁹⁶ Usp.: Šimundža, *op. cit.*

¹⁹⁷ I prije i poslije Marulića *zemaljski* je bitak kršćanina napet, protuslovan, a čovjek-kršćanin je uvučen u iskušenja kojima bi – slijedeći zahtjeve kršćanskoga nauka, razuma – trebao odoljeti: »Kršćanin postaje građanin, vojnik, sudnik, radnik, trgovac, učenjak, teolog, svećenik, filozof, ratar, umjetnik, domoljub, političar, 'knez' ...

uvjetima (strah pred strahom!), čini se, život može biti nesuglasan s čistim načelom razuma. Pokazani *arhe* jednoga smjera mišljenja jest inicijacija takva rješenja; značaj te inicijacije ima i svoje poopćive potencijale: svijest narodnoga opstanka nije obvezana bilo kojoj pragmatički univerzalističkih namjera kojom se ograničuju ili pak totaliziraju sam opstanak i uvjeti narodnoga opstanka kao nadodređenja u strukturi i mijenama samoga života. Kratko rečeno, *skrb svijesti za bitak opstanka i svoj/narodni bitak u svijetu jesu rangom prvo i vazda su prvo slijedom prvenstvenosti životnih narodnih potreba i inicijativa. Podnošenjem straha, strahovanjem, svijest se narodnoga opstanka odrješuje od lamenta te u svo- me labirintu opstanka započinje napokon svoje i na Druge neprenosivo skrbljenje za bitak svoga opstanka i navlastit bitak u svijetu.*

Svemu bi se moglo dodati kako je to ipak samo jezična igra – unatoč tomu što je ona i *simbol borbe*.¹⁹⁸ Ili bi se moglo primijetiti: razmatranja započete i nesvršene Marulićeve igre/priče ne prelaze granice jezičnoga svijeta i samo su igra/priča u jezičnim svjetovima. Međutim, u igrama vladaju stega mišljenja i pravila – ako se hoće igru što slijedi pravila ili pak tzv. slobodnu igru.¹⁹⁹ Kad bi postojalo kakvo mjesto izvan jezika, kad

---

opet preuzima sve *djelatnosti* kojih se odricao (samoobranu, sudovanje, kažnjavanje zaklinjanje, razlikovanje među narodom i narodom, omalovažavanje, srdnju...). Čitav kršćaninov život na kraju biva točno onaj život *o kojemu je Krist propovijedao da ga se valja osloboditi...*« (Nietzsche, *op. cit.*, 112).

¹⁹⁸ Chevalier, Gheerbrant, *op. cit.*

¹⁹⁹ Igra je uvijek *jezična igra*, neovisno o tomu kako se rješava prije- por između utopijskoga poziva i antropoloških kategorija pokre- nutih u mišljenju igre (usp.: R. Heinz, *Spiel* u: *Handbuch philoso- phischer Grundbegriffe*, sv. V, Koesel Verlag, München, 1974:1375 i

bismo bili izvan jezika dok mislimo kako o njemu govorimo, dobro bi se držala primjedba da je tu riječ tek i samo o jezičnim svjetovima.

Svijest narodnoga opstanka u svome labirintu svjesno može početi, pokušati započeti se i skrbiti za bitak svoga opstanka i navlastit bitak u svijetu. Ona to može osloncem na spoznaju svoga mjesta u povijesnom labirintu narodnoga opstanka i osloncem na spoznaju svoje ovisnosti o pojmovima spomenutim na početku razmatranja njena predzidnog značaja. Prisjećajuće se čitanje nastojalo držati Marulićeva tvoračkog lika koji iz sjene stoljeća prodire u jasno polje svijesti narodnoga opstanka, povlači se i isponova se pojavljuje u nekoj »dimenziji« svoga udjela u sadašnjoj inačici njegove započete igre/priče u kojoj svijest narodnoga opstanka skrbi za bitak u svijetu kao bitak onoga koji hoće *radi sebe biti tu*.

* * *

Pri koncu prvoga dijela teksta naznačena je struktura toga *radi sebe biti tu* na razini suvremenih zahtjeva. Ovdje, na kraju drugoga dijela, okončava se osvrt na izvor – naravno, ne jedini – iz kojega se napaja živo *htjeti*

---

d.), razlika između igre koja slijedi pravila i slobodne igre (1375) oslobodene stega pravila – kao da sloboda od stega pravila nije jedno od obvezujućih pravila takve igre. Pa nadalje, kakva stega vlada dok sučelice sjede veliki majstori šahisti, a kakva tek stega mišljenja drži fundamentalno ontologijsku tematizaciju »Spielraum-a« u Heideggera. Napokon, danas se, štoviše, i antropologija nastoji dijelom utemeljiti naglašenim pozivanjem na Wittgensteinove »jezične igre« (usp.: G. Gebauer, *Die Unbegrenzbarkeit der Sprachtheorie* u: Gebauer, Kemper ...*Historische Anthropologie Rowohlts Enzyklopaedie*, 1989:152 i d.).

u svijesti hrvatskoga narodnog opstanka: njeno *htjeti radi sebe biti tu*. Na putu takva htijenja ne može ostati netaknutim baštinjeni predzidni značaj te svijesti. Razumije se, ni hrvatski narod ne stječe svoj puni zreli oblik brisanjem vlastite povijesti. Njoj pripada i podnošenje bojazni i straha svijesti/naroda za vlastit bitak u svijetu. Osvrt na svijet predzidne svijesti samo je mali korak prema potrebnim reopisima.